

AZ ÓVODAI ELBESZÉLÉS MŰFAJHASZNÁLATÁNAK KUTATÁSA

THE RESEARCH OF THE GENRE USAGE OF THE PRE- SCHOOL NARRATIVE

Szórád Frida ^{1*}

¹Jászberény Város Óvodai Intézménye, Sün Sámuel Tagóvoda, Jászberény, Magyarország

Kulcsszavak:

Gyermekirodalom
Óvodai irodalmi nevelés
Irodalmi elbeszélés
Valóságábrázolás

Keywords:

Children's literature
Pre-school literary education
Literary narrative
Depicting reality

Cikktörténet:

Beérkezett 2016. október 10.
Átdolgozva 2016. október 31.
Elfogadva 2016. november 5.

Összefoglalás

A tudományos kutatás témája az óvodai irodalmi értékű elbeszélés használata az óvodai anyanyelvi nevelésben. Kutatási célként jelent még e feledésbe merült irodalmi műfaj szakirodalmi és módszertani vizsgálatát. Válaszok keresése zajlott azon kérdésekre, hogy a jelenlegi irodalmi nevelésben miért kevésbé ismert és alkalmazott műfaj az elbeszélés más óvodai gyermekirodalmi műfajokhoz képest, illetve melyek a legmegfelelőbb pedagógiai szituációk az óvodai mindennapok során annak alkalmazásához, és milyen különbségek észlelhetők egy óvodai elbeszélés tevékenység és más műfajok bemutatásakor a Verselés, mesélés kezdeményezés során. A kérdőíves kutatásban résztvevő óvodapedagógusok tevékenységközpontú laborkutatással továbbsegítették a kutatási problémakör vizsgálatát. A cikk részletesen bemutatja a kutatási mintát, az elért eredményeket és a következtetéseket.

Abstract

The topic of the scientific research is the use of preschool literary narrative in native preschool education. The aim of the research is the literary and methodological analysis of this long-forgotten literary genre. I wanted to find the answers to the questions why narrative is a less known and less applied genre in the current literary education compared to other preschool children's literature genres, what the most appropriate pedagogical situations are in the daily life of a kindergarten to apply them and what differences can be detected during nursery tale activities and the introduction of other genres, the initiative of poetry or storytelling. The kindergarten teachers participating in the survey also contributed to the analysis of the research problem with their action-orientated lab research. The article presents the research sample, the results obtained and the conclusions in great details.

* Kapcsolattartó: Szórád Frida
E-mail: szorad.frida@gmail.com

1. Bevezetés

A kutatás bevezetéseként először műfaji szempontból vizsgáljuk meg a következő két idézetet. A kérdés az, vajon melyik mese, melyik nem? Amelyik nem mese, az milyen irodalmi műfajhoz tartozik? „Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, volt egyszer egy kecske. Annak a kecskének volt hét kicsi gidája. Egyszer azt mondja az öreg kecske: ...” [1] „Amikor Dani először ment óvodába, nagyon örült annak, hogy már óvodás. Korán reggel anyuval kettésben indultak az óvodába. Útközben találkoztak a postás bácsival, a sofőr bácsival meg a szomszédék macskájával. ...” [2] A két idézet már az első mondatában hordozza a két prózai műfaj legfőbb jellemzőjét, amely segít megállapítani, hogy mesével vagy elbeszéléssel van-e dolga az olvasónak.

Az első idézet a jól ismert Kecskegidák című népmeséből származik, amely bűvös kezdetével elrepíti olvasóját meseország birodalmába. A mesében bármi megtörténhet, ahol az eseményeknek csak a képzelőerő szab határt. Ezek a jellemzők a mese műfaji tulajdonságai közé tartoznak. A második szövegidézet Janikovszky Éva Már óvodás vagyok című elbeszélésének indító mondatai, amelyek mutatják a műfaj legjellemzőbb sajátosságát, a letisztult valóságábrázolást. A reális történetben folyó cselekmények valószerűek, adekvát hétköznapi nyelvezettel. Események, amelyekben nincs királylány, repülő szőnyeg vagy beszélő állat, cserébe olyan érdekes történéseket mutat meg, amelyek a gyermekekkel bármikor megtörténhetnek.

A cikkben lejegyzett kutatás fő vonulata az említett két műfaj népszerűsége és azok aránya az óvodai irodalmi nevelésben. Az alkalmazott kutatási módszerek elsősorban azt vizsgálták, hogy az óvónők körében mennyire ismert a műfajkülönbség, és a különbséget hogyan tapasztaltatják meg a gyermekekkel. Kutatási kérdésként fogalmazódik meg az is, hogy az óvodapedagógusok mennyire ismerik a két műfaj tartalmi különbségeit és ez által melyik irodalmi művet mire használják fel a nevelésben. Leszűkített kutatási célként szerepel az is, hogy az adott minták esetében kiderüljön, milyen az óvodai irodalmi elbeszélés használatának gyakorisága és módja az óvodában.

2. Gyermekirodalmi műfajok az óvodában

Dankó Ervinné [3] szakmódszertani áttekintése alapján elmondható, hogy az óvodában alkalmazott gyermekirodalmi műfajok kibontakoztatják és formálják a gyermekek személyiségét, érzelmeit, érzéseit, továbbá fejlesztik értelmi, kommunikációs és anyanyelvi képességeiket. „A népi mondókák, versek ismételtetése alkalmat teremt a beszédtempó, ritmus, hangsúly, hanglejtés gyakorlására. A népi mondókák, gyermekversek mondogatása segíti a beszédészlelést és a beszédmegértés fejlődését.” [4] A *gyermekversek* zeneiségével, ritmusával, rímek játékával kötik le az óvodás korosztályt. A *verses mesék* cselekményüket tekintve megegyeznek a népmesékkal, ám a verses formát követve tömörség jellemzi azokat. Megjelenik bennük a pattogó párbeszéd, a rímes sorok által kialakult ritmikus bevezetés és befejezés, illetve a hasonlatok. [3] A *mesék* csodás elemekkel átszőtt összetett cselekményű irodalmi művek. Találkozhat a gyermek népmesékkal és műmesékkal. Ezeket előszeretettel alkalmazzák az óvónők az óvodai mindennapokban. Jellegzetes a 'mesebeli, hol volt, hol nem volt' indítás, és a hasonlóan tipikus 'ma is élnek, ha meg nem haltak' befejezés, amelyek sejtetik, hogy nem az itt és most világban zajlik a cselekmény. Jellemző e műfajra a mesekedvelési motívumok használata, például az átváltozás, vagy a veszély-megmenekülés motívum, illetve a mesei számok használata, mint a három testvér, hétfejű sárkány. [5] A mese épp olyan szélsőségesen ábrázolja a világot, mint amilyennek a gyermek elképzeleti azt. [6] Az irodalmi művek sorát az *elbeszélés* zárja, amely talán a legritkábban alkalmazott gyermekirodalmi műfaj az óvodában. A későbbi fejezetekben ezen prózai műfaj jellegzetességeiről, műfaji jellemzőiről és a hozzá kapcsolódó kutatásról esik szó.

2.1. Az elbeszélés helye az óvodai anyanyelvi nevelésben

Az elbeszélés olyan reális történet, amely a hétköznapi valóságát megmutatva segít új ismeretekhez és élményhez juttatni a gyermekeket. „Az óvodások életkori sajátosságaikból adódóan igénylik azokat a reális történeteket, irodalmi értékű elbeszéléseket, melyek róluk, az óvodáról, a környezetükben található személyekről, tárgyakról, jelenségekről szólnak.” [7] „Fontos

gyermekirodalmi műfaj a prózai elbeszélés. Részben párhuzamosan fut a mesével, majd később, az iskoláskorban felváltja azt. Tárgyát a mindennapi életből veszi, hősei többnyire gyerekek, esetleg felnőttek – cselekménye reális keretek között folyik, nem olyan kötött szerkezetű műfaj, mint a mese. Stílusa világos és képszerű, könnyen áttekinthető. Nyelvezete érthető, tiszta és játékos. Gazdagítja a gyermekek érzelmvilágát, erősíti az erkölcsi fogalmak kialakulását, fejleszti a gyermek esztétikai érzékét.” [8] Az óvodáskorú gyermekek a reális történet ismertetése során tudják, hogyha a történet nem is valós eseményt mond el, az mégis bármikor megtörténhet velük a való életükben. [3] A kérdés az, hogyha a lélektan és a korábbi óvodai módszertan szerint ilyen fontos szerepet tölt be az elbeszélés az óvodás korú gyermekek életében, akkor miért lehet mostanában egyre kevesebbet olvasni róla az óvodai nevelést érintő szakirodalmakban és az óvodák helyi programjaiban? Jelenlegi kutató munka melynek elsődleges motivációja ez volt, 2014-2016 között lehetőséget adott betekinteni az óvodai anyanyelvi nevelés szegleteibe. Ez által vált egyértelművé az óvodai elbeszélés műfajának létjogosultsága, egyben elhanyagoltsága a XXI. századi óvodai irodalmi nevelésben.

3. A módszertani kutatás bemutatása

Az óvodai anyanyelvi módszertan területeit vizsgálva felfedezhető, hogy a szakirodalmak többféle szempontból közelítik meg a mese műfajának sajátosságait. Világszerte kutatják ma is eredetüket, gyógyító hatásait, vizsgálják az óvodapedagógiában közlésük módszertanát. Ugyanez az irodalmi elbeszélésről nem mondható el. Az elbeszélés egyre inkább látóköron kívül marad, a szakirodalmakban és az óvodai anyanyelvi módszertani kötetekben háttérbe szorul. Ez a műfaj a 2013-ban érvénybe lépő ONAP-ban [9] a Verselés, mesélés tevékenységcsoporton belül említési szinten sem mutatkozik meg.

A cikkben közölt kutatási téma gyújtópontja ezen észrevétel. A kutatás végbemenetele során kérdőívek és labormegfigyelések kerültek felhasználásra. A kérdőívek célja a gyakorlott óvodapedagógusok körében a műfaj ismeretének általános feltérképezése volt. A labormegfigyelések segítségével valósult meg az elbeszéléshez, mint irodalmi műfajhoz kapcsolódó tevékenység módszertani kutatási célja.

3.1. Kutatási minta és kutatási módszerek

Az irodalmi elbeszélés műfaját érintő szakirodalmi és módszertani hiány vezetett ahhoz, hogy az ország különböző pontján élő óvodapedagógusokhoz kérdőívet eljuttatva történjen a tájékozódás. A kutatásban 20 óvoda vett részt, mely 3 fővárosi (Minta 1), 4 megyei jogú városi (Minta 2), 6 vidéki városi (Minta 3) és 7 községi (Minta 4) óvoda közreműködését jelentette. Ezek az óvodák nem specializált intézmények és nem gyakorló intézmények. A mintavétel spontán és természetes módon történt. Hitelesség céljából nem kiválogatott óvodapedagógusok mérése volt a cél, hanem Magyarország különböző helységének többféle óvodájából, különböző tapasztalati évvel bíró, különböző életkorú pedagógusok válaszainak összegzése.

A 200 kibocsátott kérdőívből 189 került végül kitöltésre, amelyek tartalmi elemzésének eredménye indokoltá tette a kutatási téma további, elsősorban módszertani kutatását labor körülmények között. Mivel a kérdőívelemzés során újabb és újabb szakmai kérdések merültek fel az elbeszélés műfajával kapcsolatban, a gyakorlati kutatás szükségessége egyértelművé vált. A kutató munka további része óvodai terepen zajlott olyan óvodapedagógusok segítségével, akik korábban a kérdőíves kutatás részesei voltak.

3.2 Kérdőíves kutatás

A minta tagjai találkoztak nyitott és zárt kérdésekkel, fókuszkérdésekkel, ellenőrző kérdésekkel, illetve lehetőségük volt szabad válaszadással egyéni tapasztalatot megosztani:

- 1) Milyen gyakran alkalmaznak irodalmi műfajokkal kapcsolatos tevékenységet?
- 2) Mely irodalmi műfajt részesíti leginkább előnyben?
- 3) Milyen gyakran alkalmazza az óvodai gyermekirodalmi műfajokat csoportjában?
- 4) Hallott-e már az elbeszélésről, mint óvodai tevékenységről?
- 5) Hogyan határozná meg saját szavaival az elbeszélést az óvodai anyanyelvi és irodalmi

nevelésben?

- 6) Alkalmazta-e már az elbeszélést csoportjában?
- 7) Fontosnak tartja-e a meséken kívül a gyermekek számára elbeszélések bemutatását?
- 8) Ha már alkalmazta, milyen tapasztalatokat szerzett?
- 9) A tevékenység során tapasztalt-e különbséget más irodalmi műfajok tevékenységétől?
- 10) Mikor és hogyan jelenik meg csoportjában az elbeszélés a nap során?
- 11) Ha van olyan, ami az adott csoport életében az elbeszélés kapcsán történik, vagy megtörtént, fontosnak tartja említeni, írja le!

A papír alapú kérdőívek személyes és postai úton jutottak el az óvodapedagógusokhoz. Az anonim kérdőívek kitöltésére egy hét állt rendelkezésre. A kérdőív felépítésében fő szempont volt, hogy a bevezető kérdéstől előre haladva (visszatérő kérdésekkel) fokozatosan a szakmai tapasztalatok bemutatásáig jusson el a kitöltő. Az 'Egyéb' válaszlehetőség is megjelent egyes kérdéseknél, ahol az óvónők leírhatták saját véleményüket, tapasztalatukat. Ez biztosíték volt arra, hogy ne érezzék túl kötöttnek a válaszlehetőségeket vagy szabályozottnak a téma felől való érdeklődést. A kérdőívek elemzésre intézményenként zajlott, majd kérdésekre és kérdéscsoportokra bontva készültek el a mintára vonatkozó elemzések és következtetések.

3.3 Tevékenységközpontú laborkutatás

A kérdőíves kutatás folytatása, egyben a kutatás következő lépése, a tevékenységközpontú kutatás volt. Ez önálló és komplex irodalmi kezdeményezést és/vagy tevékenységek megtekintését jelentette. Mivel a megfigyelések kiválasztott óvónők közreműködésével zajlott, akik saját csoportjukba járó gyermekekkel ismerős óvodai csoportkörnyezetben vezették a tevékenységeket, a kutatási esemény nevezhető természetes megfigyelésnek. A kérdőív mintából lekövetéssel és visszavezetéssel kiválasztott óvónők minden foglalkozás esetében ugyanott és ugyanabban a gyermekközösségben végezték a kísérletet, ezért a módszertani kutatás megfigyelése nevezhető laborkutatásnak. [10] A laborkutatás megfelelő teret biztosított a kísérlet megvalósításához, a tapasztalatok pontos, megfelelő lejegyzéséhez. A következtetések összegzése a megfigyelői és a kutatótársi tapasztalatok, észrevételek alapján történt. A gyermekcsoportokban zajló megfigyelések az elbeszélés alkalmazására fókuszáltak. Vagyis, a problémaközpontú kutatás során a megfigyelési szempontok és a kutatási kérdések az elbeszélés tevékenység hogyanjára vonatkoztak:

- 1) Miben különbözik az elbeszélés tevékenység kezdeményezése más irodalmi műfajétól?
- 2) A nap mely időszaka a legalkalmasabb a műfaj alkalmazására?
- 3) Más óvodai tevékenységbe beágyazhatóak-e az elbeszéléses művek?
- 4) Milyen véleménnyel vannak a pedagógusok és a gyermekek a műfaj megjelentetéséről az óvodai csoportban?

A laborkutatások két esetben tiszta középsős életkorú gyermekek csoportjában zajlottak, míg a harmadik csoport nagycsoportos korosztály és visszamaradó nagycsoportosok közössége volt. A csoportok 20-25 fős létszámmal működtek, a csoportszobák hangulata, eszköztára a mindennapos óvodai élet legmagasabb szintű tevékenységét biztosították.

A kutatás során három óvodapedagógus három-három nevelési tevékenységet mutatott be. Szakmai megbeszélésre mindhárom esetben külön-külön sor került, ahol tapasztalatok megosztása és a megvalósítási eljárások elemzése zajlott. Első alkalommal saját előzetes ismereteikre építve mutatták be az óvónők a műfaj sajátosságait. Ekkor fő tevékenységi formaként jelentek meg az elbeszélések, melyek a heti témának megfelelően kerültek kiválasztásra. Az első tevékenységet követő szakmai konzultáció figyelembevételével került sor a második bemutatóra, amely során az óvodapedagógusok, mint motivációs lehetőséget alkalmazták más tevékenység előkészítése érdekében az elbeszélést. Ekkor már kaptak a kutatócsoporttól módszertani segítséget és iránymutatást. A bemutatók közül két esetben a Rajzolás, festés, mintázás, kézi munka tevékenység motivációjaként alkalmazták a kiválasztott műveket, míg egy esetben Ének, zene, énekes játék, gyermektánc motivációjaként állt helyt a reális történet. A harmadik tevékenység során kutatói kérésre az óvodapedagógusok úgy tervezték meg a délelőttiüket, hogy

szerzett módszertani ismereteik, illetve véleményük és szakmai tapasztalatuk alapján a legmegfelelőbbnek vélt megvalósítási formát válasszák az elbeszélés kezdeményezés során.

A pedagógusok személyisége és gyermekközpontú megnyilvánulásai mindhárom esetben meghatározták a délelőtti sikerességét. Tökéletesen kidolgozott bevonási stratégiákkal motiválták a gyermekeket a tevékenységekre. Nyitottság jellemezte pedagógusi munkájukat, a kutatói kérésekre maximálisan ráhangolódtak, így a szakmai megbeszéléseken további ötleteiket kellő rálátással tudták megosztani a kutatócsoporttal.

4. A kutatási eredmények közlése

4.1. A kérdőíves kutatás eredménye, összegzése

A kérdőívek kiértékelése kérdésenként, azok kutatási kérdést célzó összesítése pedig kérdéscsoportok summázásával történt. Az első kérdés bevezető kérdésként átfogóan érintette az óvodában alkalmazásra kerülő irodalmi műfajokat, ennek értelmében a 2. kérdéstől indult az elemzés. A kutatási kérdések válaszkeresése érdekében öt kérdéscsoport köré épült fel a kérdőívelemzés.

Az első kérdéscsoportban (2.3.7. kérdés) a műfaji gyakoriságot vizsgáló kérdések szerepeltek.

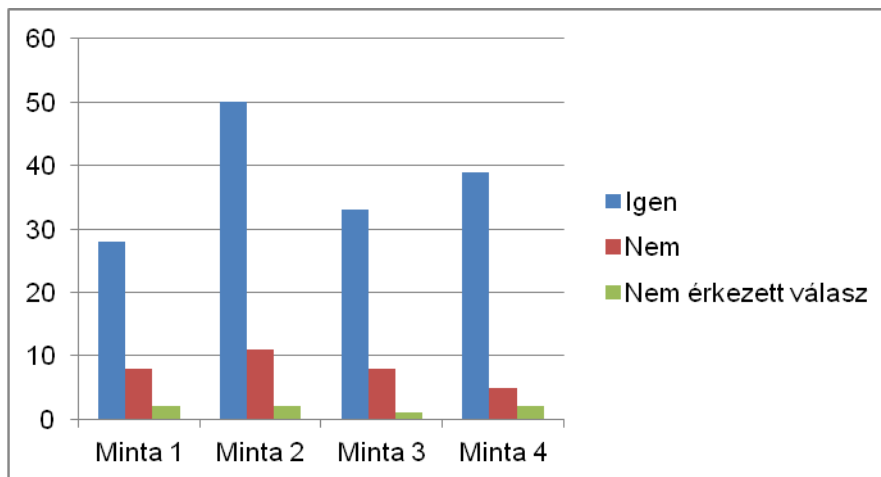
1. Táblázat. Első elemzési kérdéscsoport összesített kérdése

**Milyen gyakran alkalmazza a következő irodalmi műfajokat a csoportjában?
Tegyen X-et a megfelelőhöz!**

	<i>Naponta</i>	<i>Hetente</i>	<i>Havonta</i>	<i>Ennél ritkábban</i>	<i>Nem alkalmazom</i>	<i>Nem érkezett válasz</i>
Minta 1						
Mondóka	34	2	0	0	0	2
Vers	17	19	0	0	0	2
Verses mese	1	19	15	2	0	2
Mese	35	1	0	0	0	2
Elbeszélés	2	9	15	6	2	4
Minta 2						
Mondóka	55	8	0	0	0	0
Vers	43	18	1	0	0	1
Verses mese	0	30	18	11	0	0
Mese	58	5	0	0	0	0
Elbeszélés	2	18	24	17	2	0
Minta 3						
Mondóka	35	7	0	0	0	0
Vers	31	11	0	0	0	0
Verses mese	1	8	27	3	0	3
Mese	40	2	0	0	0	0
Elbeszélés	1	5	14	21	1	0
Minta 4						
Mondóka	42	4	0	0	0	0
Vers	27	18	0	0	0	1
Verses mese	0	7	23	15	0	0
Mese	42	4	0	0	0	0
Elbeszélés	0	9	10	18	7	2

Az érkezett válaszokból kijelenthető, hogy a kutatási minta körében az elbeszélés és a verses mese a legkevésbé használt irodalmi műfaj. A megkérdezett óvodapedagógusok közül 5 fő alkalmazza naponta az elbeszélést, 41 fő hetente, 63 fő havonta, 62 fő jelölte meg, hogy még ennél is ritkábban. 12 fő vallotta, hogy nem alkalmaz elbeszélést, 6 fő volt, aki nem adott választ. Az 'Egyéb' válaszkategóriában a feleletadók között 5 fő volt, aki nem tartotta fontosnak az elbeszélés műfaját, mert nincs benne fantázia, vagy éppen 'nem életkoruknak megfelelő az elbeszélés és nehéz keresni megfelelő számukra'. A többi óvodapedagógus kiemelte a gyermekek részéről a 'magukra ismerést', a 'kognitív területek fejlesztését', a 'reális képalkotást a világról'.

A második kérdéscsoportba (4. kérdés) az elbeszélés műfaj ismerete került középpontba. A diagramon a következő kérdés válaszai találhatóak: *Hallott-e már elbeszéléstről, mint óvodai tevékenységről?*

1. Diagram. Második elemzési kérdéscsoport összesített kérdése

A megkérdezettek közül 150 fő hallott már a műfajról. 32 óvodapedagógus nem hallott még az elbeszéléstről, mint óvodai tevékenységtípusról, 7 pedagógustól pedig nem érkezett válasz a kérdésre.

A harmadik kérdéscsoportba (5. kérdés) olyan nyitott kérdőív kérdés került, ahol az óvodapedagógusoknak saját szavaikkal kellett meghatározniuk az elbeszélés műfaját.

2. Táblázat. Harmadik elemzési kérdéscsoport összesített kérdése

Ön hogyan határozná meg saját szavaival az elbeszélést, mint irodalmi műfajt az óvodai anyanyelvi és irodalmi nevelésben?
Minta 1
Valós, leíró történet.
Nélkülözi a mesei fordulatokat.
Megtörtént esemény elmesélése.
Csoportmese.
Élményen alapuló.
Novellához, kisregényhez hasonló.
Egy cselekménysor leírása.
Nem óvodás gyermekeknek való.
Mese körülményeinek részletesebb leírása.
Mesei elemekkel átszőtt írás.
2-3 oldalas.
Nem tartalmaz mesei elemeket.
Tényeken alapul.
Valós történet elmesélve.
Gyermekekhez közelebb műfaj.
Történet, mesélő által előadott formája.

Minta 2
Megtörtént esemény.
Napi történéseket mond el.
Természettel kapcsolatosak.
Reális történet.
Írói alkotás.
Történelemből származó történetek.
Életszerű, tanulságos történet.
Erkölcsei tartalommal bír.
Valóságos szereplők, alaptörténetek.
Novellához hasonló.
Hosszabb irodalmi mű.
Valóságról szóló próza tanulsággal.
Minta 3
Van benne igazság.
Valóságos elemeket tartalmaz.
Alsó tagozatosaknak való.
Folytatásos mese.
Fiktív történet.
Saját tapasztalat megosztása.
Valós szereplők, helyszínek.
Közmondásokra emlékeztet.
Párbeszédes formájú.
Lehet verses vagy prózai.
Hosszabb, mint a mese.
Mesei jellemzők nélküli.
Életszerű.
Környezeti nevelésben használatos.
Minta 4
Hosszabb műfaj.
Leíró jellegű.
Hármas tagolású.
Kevés párbeszédes rész.
Reális tartalmú.
Tartalmazhat mesés és valós elemeket.
Ismerjük a szerzőjét.
Mesés elemekkel tarkított irodalmi alkotás.
Szereplői állatok, gyermekek, felnőttek.
Ünnepekhez kapcsolódik.
Mese és valóság megkülönböztetése.
Körülöttünk lévő világ megismertetése.
Egy cselekménysorra épül.
Valós történetből merít kevés szereplővel.

A kutatás ezen kérdésére 27 esetben nem érkezett válasz. A rövidebb meghatározások a fenti táblázatban minta szerint kigyűjtve megtalálhatók. A definíció jellegű 'Egyéb' válasz között különböző háttéranyag használata sejthető, illetve különböző források hivatkozás nélküli leírása mutatkozott. A legtöbb válasz esetében szakirodalmi megfogalmazás jelent meg. Több helyen olvasható volt 'a valóságos elemeket tartalmazó, hosszabb terjedelmű, mesei elemeket nélkülöző alkotás', egy kérdőívben azonban a 'mesei elemekkel átszőtt írás' válasz is olvasható.

A negyedik kérdéscsoport (6.8.9.10. kérdés) kérdései a tevékenység alkalmazásához kapcsolódtak, mely által átfogó kép mutatkozott az óvodapedagógusi tapasztalatokról. A táblázatba a válaszadók tömörített, minta szerint elosztó válaszai kerültek be.

3. Táblázat. Negyedik elemzési kérdéscsoport összesített kérdése

Ha már alkalmazta a műfajt a csoportjában, milyen tapasztalatokat szerzett a tevékenység során?	
Minta 1	
Érdeklődőek, szeretik továbbgondolni.	
Saját élményeiket megosztják.	
Megnyugvás számukra, nyitottá válnak.	
Nem helyettesítheti a mesét.	
Éppúgy magával ragadó, mint a mese.	
Gondolatébresztő, fantáziamozgató.	
Könnyebben megértették a tanulságot.	
Függ az otthoni mesehallgatási szokásaiktól is.	
Közlékennyé teszi őket.	
Játékokban feldolgozzák.	
Beszélgetnek róla, nagy érdeklődést mutatnak.	
Minta 2	
Szívesen hallgatják, mint a mesét.	
Ráismerés öröme.	
Lelki életükhöz közel áll.	
Ugyanolyan átélés, beleélés.	
Nem tesznek különbséget a mesével a gyermekek.	
Beszédindító hatása van.	
Maximálisan leköti a figyelmüket.	
Nagyon szeretik és várják.	
Nehezebben érthető a mesénél.	
Ámultan hallgatták.	
Minta 3	
Érzelmileg hatása alá kerültek, el tudták képzelni.	
Döbrent csend és katarzis.	
Szeretik és várják.	
Csak a tehetséges gyermekek értették.	
Nehezen fogadják a gyermekek.	
Javult az önálló szövegalkotás, élménymegfogalmazás.	
Mesék messzebbre repítik őket.	
Minta 4	
Szülők egyáltalán nem alkalmazzák.	
Érdekesnek tartják, szeretik.	
Érzékelik a jó és rossz közti különbséget.	
Ingerszegény környezetből érkezők nem tudnak azonosulni.	
Nehéz kiválasztani megfelelő elbeszélést.	
Alacsony szocializáltságú gyermekek révén kevésbé élményadó.	
Ugyanúgy szeretik, mint a mesét, mivel az előadásmód nem változik.	
Nagyon lekötötte a figyelmüket.	
Véleményt formálnak.	
Kevésbé kedvelik, mint a mesét.	

Azok, akik bevallásuk szerint alkalmazták a műfajt csoportjukban, pozitív tapasztalatokról számoltak be úgy mint 'lekötötte őket', 'gondolatébresztő volt', 'kommunikatívabbak voltak mint, egy mese bemutatása során'. Ám megjelent nemleges válasz is, amely szerint 'nehezebben érthető volt', és a 'mese messzebb repítette a gyermekeket'. A tevékenység hogyanjára vonatkozó kérdés során 49 pedagógus nem vélt különbséget egy elbeszélés és mese tevékenység lebonyolítása között. Sokan az életszerűséget, hangjátékot emelték ki különbségnek, ám többen is ugyanolyan felvezetésről és bemutatásról számoltak be, mint a mese során. A kérdésre 35 esetben nem érkezett válasz

Az ötödik kérdéscsoportba egyetlen olyan kérdés tartozik (11. kérdés), amelynél szabad válaszadásra volt lehetőség önálló döntés szerint (az elbeszélés tevékenységük szokásaira vonatkozó kérdésre nem kellett feltétlenül válaszolni).

5. Táblázat. Ötödik elemzési kérdéscsoport kérdése

Kérem, ha van olyan, ami az Ön és csoportja életében az elbeszélés kapcsán történik, vagy megtörtént, vagy fontosnak tart emléni, írja le!
Minta 1
Hátrányos helyzetű gyermekek elfogadását nagyban segítette.
Gyermekkor történeteinek megjelenése elmesélve.
Játékhöz kötve is nagyon fontos.
Minta 2
Szokások, szabályok alakításában segít.
Gátlások, félelmek feloldása.
Szülői visszajelzés gyermek élménybeszámolójáról.
Bábozásra ösztönöz.
Szerepjátékban megjelenik.
Minta 3
Képolvasásos történetmesélés-ként.
Saját élményt szívesebben mesélik el a gyermekek.
Minta 4
Érzelmekre nagyobb hatással van.
Ünnepeknél különösen eredményes ez a műfaj.
Színesítette az óvodai irodalmi élményt.
Beszélgető kör kialakítása 6-7 éveseknél.
Jó elbeszélés megérinti a gyermeket.
Azonosulnak a szereplőkkel a gyermekek.
Együtt írtunk elbeszélést pályázatra.
Korcsoportfüggő az elbeszélés.

A 189 megkérdezett óvodapedagógus közül 31 esetben volt válasz, 158 esetben nem érkezett válasz a kérdésre.

Következtetés a kérdőíves kutatás eredményeivel kapcsolatban

A kérdőíves kutatás alapján a mért mintára vonatkoztatva kijelenthető, hogy az elbeszélés műfaji meghatározásához kapcsolódóan az óvodapedagógusok kevésbé tájékozottak, mint más gyermekirodalmi műfajokkal kapcsolatban. Ez a hiányosság főként a saját szavakkal történő megfogalmazás esetében volt szembetűnő. Sok esetben különböző forrásokat hívtak segítségül, nem feltétlenül saját szavakkal történt a tapasztalat kifejtés. Ugyanerre enged következtetni az is, hogy az óvodapedagógusok a megvalósításkor nem rutinszerűen állnak hozzá a bemutatáshoz. Egy-egy kérdőívben belül adott válaszok ellentmondást is tükröztek. Például a rendszeres elbeszélés használó válaszadók között volt olyan, aki a későbbi válaszokban nemleges választ adott a tapasztalatok és gyakorisági (visszatérő) kérdésre, vagy hivatkozás nélküli szakirodalmi definícióval 'tökéletesítette' a műfaji kérdésre adott válaszát. A válaszokból kiderült az is, hogy a megkérdezett óvodapedagógusok csoportjaiban a gyermekek igénylik az irodalmi értékű elbeszéléseket. Azonban a szakirodalmak és a gyakorlati példák hiánya miatt nem minden óvónő érez késztetést az elbeszélés tematikus használatára. Ez a következtetés levonható a műfajok bemutatása közti különbségek felsorolásában is. Sok esetben felfedezhető, hogy módszertanilag és eladás technikailag sem tesznek különbséget a mese bemutatás módjától. A személyes megtapasztaláson alapuló kérdés kapcsán sejthető, hogy a műfaj kevésbé ismert az óvodapedagógusok körében, mert a közlékeny válaszadónak ez esetben sokszor nem volt egyéb tapasztalati megjegyzésük csoportjukra vonatkozóan.

4.2. A tevékenységközpontú laborvizsgálatok eredménye

A fejezet rész összegzi a foglalkozásonkénti megfigyeléseket, ahol a szempontok minden esetben ugyanazok voltak. Volt közöttük olyan, amely az óvodapedagógusra vonatkozott, volt, ami a gyermekreakciókra és volt, ami az irodalmi mű illeszkedésének természetességére fókuszált. A módszertani tapasztalatok összegzése általánosítás alapján történt. Leírásuk nem egyenkénti foglalkozásokat, hanem az összes foglalkozásra vetített általános észrevételeket jegyzi le (a három óvodapedagógusra vonatkozóan).

Az irodalmi értékű elbeszélés bemutatásakor rengeteg lehetőség tárult az óvónők elé. Meglepő módon már a legelső lépés, a *történet kiválasztása* is problémát okozott számukra. Az aktualitás, a tartalmi mondanivaló illeszkedése, az elmélyítés módja mellett a mese vagy nem mese kérdése is felvetődött. A kiválasztás során figyelembe kellett venniük az adott óvoda pedagógiai programját, az adott gyermekcsoport összetételét és nyelvi szintjét.

Az óvónők tapasztalata szerint a *motivációs lehetőségek* tekintetében a mesétől eltérő, a reális világ felfedezését segítő eszközök alkalmazása a legcélravezetőbb. Elmondásuk szerint a motiválás során a valóság szépségeire való rácsodálkozás elérése volt a cél, amikor is a gyermek azonosult a valós, reális világ szépségével. Tapasztalatuk szerint a motivációs eszközöknek szorosan kapcsolódniuk kell az elbeszélés mondanivalójához, cselekményéhez azért, hogy segítsék a tartalmi megértést. Lehetnek ezek élőlények, tárgyak, eszközök, ugyanakkor legyenek ezek a környezetből kiemelt valós eszközök, tárgyak és élőlények. A valós helyszínek szintén segítségül szolgálhatnak a tevékenységben. Legmeghatározóbb erőnek a beszéd és a szókincs mutatkozik. Szókészletében a valósághoz kötődő szinonim szavak jelennek meg, mellőzve a mesei hangulatot vagy a varázsszavakat. Az előzetes felkészülés tapasztalatában célszerű az ismeretlen szavakat a motivációba rejteni, hiszen ez is a későbbi történet megértését segíti elő.

A *történetmondás felvezetése* során hangozzék el, hogy valós történet felolvasása fog következni, majd ezt kövesse az író neve és a mű címe. Gyakorlati példák alapján elmondható, hogy a gyermekek ez által könnyebben azonosulnak a műfajjal. A felolvasás jelentősége az olvasóvá nevelésben rejlik. Kísérleti vélemények alapján a felolvasás által hozzászokik a gyermek a könyvhöz, a betűhöz, az írott szöveg hallgatásához, ez segíti a majdani írott szöveg megfelelő megértésének sikerességét. Ha mégis ragaszkodik valaki a fejből történő történetmondáshoz, akkor érdemes a könyvhasználatot a bemutatásba valahogy becsempészni. Segítségével egyszerűsíti a gyermek számára a cselekmény valósághoz való kötődését, és a mesétől való eltérést.

További kutatói tapasztalat, hogy *előadasmódját* tekintve az óvodapedagógusnak érdemes élőbeszéd szerűen bemutatni a szöveget. A bemutatás során a beszéd se monoton, se hangilag túljátszott ne legyen. Az értelmezést segítő kifejező olvasás legyen élményszerű, a pedagógus szövegmondása alkalmazkodjék az elbeszélés hangulatához. A felolvasás révén a kifejező hangos olvasás segíti a gyermek szövegértését.

A gyermek az elbeszélés során nem tesz különbséget jó és rossz között, egy általa kiválasztott szereplővel azonosul. Az elbeszélés a szereplő fejével való gondolkodást segíti, így az ő szemén keresztül történő világlátás elérése a fejlesztési cél. Az irodalmi értékű elbeszéléseknek erős érzelmi nevelő hatása van. A gyermek ráébred, hogy a mindennapjainkban nem minden mese, és a leírtak akár vele is megtörténhetnek: kistestvére születik, injekciót kap, állatkertbe látogat, piacon vásárol, iskolába megy. Gyermeklélektani szempontból is bizonyított „A saját életéből, vagy egy hozzá hasonló kisgyerek életéről, vagy a szülők hétköznapijairól szóló történetek kötik le a legjobban. Egy kisfiú reggelt fölkelte fölöltözött, elment az óvodába; a mama elment vásárolni, milyen üzletekben járt, mit vett. Az elbeszélés legyen minél részletesebb, minél aprólékosabb, legyen benne párbeszéd: a gyerek meg az óvó néni, az anyuka meg az eladó, a kalauz meg az utas között.” [11], hiszen ezekkel tud leginkább azonosulni előzetes élményeinek újrajátszása segítségével.

A megfigyelések alapján a reális *történet bemutatása után* célszerű a gyermekeknek néhány másodperc nyugalmat biztosítani a tartalom megéléséhez és az elmélyüléshez. Az elbeszélés ismertetése után megfelelőek az intellektuális vagy lelki síkokat megmozgató beszélgetés-kezdeményezések. A jó kérdések legyenek gondolatébresztők. Sikeresség érdekében ne a tetszésre vagy nem tetszésre irányuljanak csupán, hanem a cselekményre koncentráljanak:

'Voltál-e már hasonló helyzetben? Mit tettél volna Anna helyében?' Kutatási tapasztalat alapján kijelenthető, hogy bemutatás után nem célszerű a túlbeszélgetés. Az érzelmi mélyítés és tudatosítás, illetve a látens ismeretbővítés a befejező tevékenység felkínálása során is lehetséges (manipulatív tevékenység közben, illeszkedő szabályjáték vagy mindennapos mozgás által).

Labortapasztalat, hogy a dramatizálás nem ezen irodalmi műfaj kapcsolódó tevékenysége, hiszen nem a konkrét cselekmény, hanem a tartalmi mögöttes lényegi megláttatása az elsődleges. A történet statikus cselekménye nem teszi lehetővé a történet jelenetekre bontását csakis szövegtranszformációval, a leírás jellege pedig inkább ábrázoló, nem eseményközpontú.

A mesétől eltérően a kutatás során előfordult, hogy a történet nem váltotta ki rögtön a gyermekek fantáziájának féktelen rajongását. Kijelenthető, hogy nem törvényszerű a történet újrakérése. Ez nem probléma, hiszen a megfelelően felkínált lehetőségek a történethez kapcsolódva biztosítják ugyanazt az élményt, mint az elbeszélés újrakérése. Az elbeszélések mondanivalója mélyebb, a tartalmi mögöttes más lélektani vonatkozást hordoz, mint a mese esetében. Ebből kifolyólag más a célja és más kell hogy legyen a közlési szándék is.

A bemutatás után nem cél, hogy a gyermekbe szó szerint beépüljön a történet, vagy eljuttassa azt. Az érzelmi vonal és a valóság pillanatának megélése ettől függetlenül is megérinti. A feldolgozás és megértés nagy feladat számára, hogy az így szerzett érzelmi és értelmi tapasztalatot egyszer felismerje majd élete egy adott pillanatában.

5. Zárzó

Nem titkolt kutatási célként fogalmazódott meg, hogy újra a figyelem középpontjába kerüljön az a gyermekirodalmi műfaj, ami a reális világhoz kapcsolja a gyermek képzeletét és segítséget kínál a mesei világ és a valós világ megértésének a párhuzamában. A szakmai háttérkutatás során egyértelművé vált, hogy a jelenlegi ONAP-ban az irodalmi nevelés elnevezése, vagyis a Verselés, mesélés tevékenységi név nem fedi le a teljes nevelési területet. Az óvodai gyermekirodalmi műfajok körébe beletartozik a mondóka, a vers, a verses mese, a mese és az elbeszélés is.

A kérdőívek által beigazolódott az elbeszélés műfajhoz kapcsolódó tapasztalatok hiánya az óvodapedagógusok körében. Nagyrészt ismeretlen volt számukra, hogy ez a prózai műfaj milyen szerepet tölt be a gyermeki kettős tudat (mesetudat) formálásában. Mivel a gyermek ennek segítségével tudja a történetet megérteni, átélni és különbséget tenni mese és valóság között, a műfaj beillesztése a nevelési folyamatba indokolt lenne. Az elkülönítés akkor tud megvalósulni, ha a gyermek a Freud által megfogalmazott „gondolat mindenhatóságával” [12] rendelkezik, mely által tudja, hogy valójában nem létezik a mesebeli szörny, mégis elfogadja a irracionálisitást.

A laborkutatás által bizonyosodott, hogy a szakirodalmakban háttérbe szorult műfajismertetés miatt a pedagógusok tanácstalanok a történetválasztásban, az alkalmazás során pedig meseként használják a reális történeteket. A tevékenység alapú kutatás során fény derült arra, hogy az elbeszélés épp olyan jól használható a délelőtti tevékenységekbe ágyazva, mint a Verselés, mesélés önálló kezdeményezésekor. Bebizonyosodott az is, hogy a kezdeményezéstől a mű elmélyüléséig bizonyos egyediségek jellemzik a műfajt, amelyek egyáltalán nem hasonlítanak a mondókához, vershez, verses meséhez, meséhez, tehát a motiváció jellege és a foglalkozás kivitelezése is finom eltéréseket vár el.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom annak a 189 óvodapedagógusnak, akik segítették kutatómunkámat a kérdőívek érdembeli kitöltésével. Külön köszönettel tartozom Szűrszabóné Kovács Szilvia, Szűcsné Bodor Ildikó és Adamik Erika kecskeméti óvónőknek, akik foglalkozásaikkal lehetőséget biztosítottak a megfigyelésekhez.

Irodalomjegyzék

- [1] Kovács Ágnes (szerk.): *Icinke-picinke*. Népmesék óvodásoknak, Móra Könyvkiadó, 2002, 33. p.
- [2] Janikovszky Éva: *Már óvodás vagyok*.
URL: http://mesemorzsa.blogspot.hu/2014_08_13_archive.html
- [3] Dankó Ervinné: *Irodalmi nevelés az óvodában - szak módszertani kérdések*, OKKER Kiadó, Budapest, 2004
- [4] Dankó Ervinné: *Nyelvi-kommunikációs nevelés az óvodában- Óvodapedagógusok, tanítók és szülők könyve a három-hétévesek fejlesztéséhez*, OKKER Kiadó, Budapest, 2000, 238. p.
- [5] Bárdos József - Galuska László Pál: *Jegyzet a gyermekirodalom kurzushoz*, A gyermekirodalom fogalma, Az európai népmese, Kecskemét, 2007
- [6] Kádár Annamária: *Mesepszichológia – Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban*, Kulcslyuk Kiadó, Budapest, 2013
- [7] Dankó Ervinné: *Irodalmi nevelés az óvodában - szak módszertani kérdések*, OKKER Kiadó, Budapest, 2004, 68. p.
- [8] Várhegyi Józsefné: *Az irodalmi foglalkozások szerepe az óvodai esztétikai nevelésben, Szakdolgozat az anyanyelv módszertan témából*, Sopron, 1970. április, pp. 26-27.
URL: <http://mek.oszk.hu/11500/11568/11568.pdf>
- [9] Lendvai Lászlóné (szerk.): *Óvodai nevelés országos alapprogramja*, MÓD-SZER-TÁR, Budapest, 2013
- [10] Bábosik István: *A pedagógiai kísérlet*. In: Falus Iván (szerk.): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe. TÁMOP-4.2.5.B-11/1-2011-0001 számú projekt, Műszaki Könyvkiadó Kft., Budapest, 2011, pp. 71-76.
URL: file:///E:/saj%C3%A1t%20%C3%BCgyek%20mappa/FEKETE%20PENDR%C3%81JV%20ANYAGOK/doktori%20iskola/az%20anyag%20nem%20v%C3%A9sz%20el/szakirodalmi%20gy%C5%B1t%C3%A9s/kutat%C3%A1s%20m%C3%B3dszertan/Falus%20lv%C3%A1n_bevezet%C3%A9s%20a%20pedagógiai%20kutat%C3%A1s%20m%C3%B3dszereibe.pdf
- [11] Mérei Ferenc- V. Binét Ágnes: *Gyermeklélektan*, Kettős tudat, Gondolat, Budapest, 1993, pp. 239-254.
- [12] Kádár Annamária: *Mesepszichológia – Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban*, Kulcslyuk Kiadó, Budapest, 2013, pp. 45-46.